

УДК 159.9

DOI: 10.15421/103116

Ткаченко Н. В.,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та соціальної психології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0001-5232-4339

tkachenko_n.v@ukr.net

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

GENDER FEATURES OF PROFESSIONAL BURNOUT AMONG ACADEMIC AND TEACHING STAFF

Анотація. У статті проаналізовано психологічні уявлення про розуміння феноменів професійного вигорання та гендерної ідентичності. Обґрунтовано методологічну основу дослідження, а саме, актуальність теми, предмет, об'єкт, мету, завдання, методи та гіпотези дослідження. Представлено результати емпіричного дослідження про гендерні особливості професійного вигорання науково-педагогічних працівників. Означено: теоретичні методи дослідження, зокрема, методи логіко-психологічного аналізу (систематизація, класифікація, узагальнення, порівняння) – для розкриття гендерних відмінностей професійного вигорання науково-педагогічних працівників; емпіричні методи дослідження, що реалізувалися за допомогою психодіагностичного інструментарію; інтерпретаційні методи, зокрема, аналіз та інтерпретація отриманих результатів; математико-статистичні методи, що включають U-критерій Манна-Уїтні. Розглянуто теоретико-методологічну основу дослідження щодо гендерних особливостей професійного вигорання науково-педагогічних працівників. Встановлено гендерні особливості професійного вигорання науково-педагогічних працівників, зокрема, у групі – з андрогінним типом гендерної ідентичності найбільш вираженими при професійному вигоранні є

симптоми «тривога і депресія», «незадоволеність собою» та «загнаність в клітку»; у групі – з маскулінним типом, в яких проявляється симптом «редукція професійних обов'язків», «розширення сфери економії емоцій», «емоційна відстороненість», «емоційне виснаження», «деперсоналізація»; а група науково-педагогічних працівників з фемінним типом гендерної ідентичності демонструє – показники за симптомом «редукція професійних досягнень».

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, професійне вигорання, гендерні особливості, типи гендерної ідентичності, маскулінний тип, фемінний тип, андрогінний тип.

Abstract. The article provides a theoretical analysis of the phenomena of professional burnout and gender identity. The methodological framework of the study is presented through such categories as the relevance of the topic, subject, object, aim, objectives, methods, and research hypotheses. Particular attention is paid to the research methods, namely: (1) theoretical methods, including methods of logical-psychological analysis (systematization, classification, generalization, comparison); (2) empirical methods implemented through psychodiagnostic tools; (3) interpretative methods, including analysis and interpretation of the obtained results; (4) mathematical and statistical methods, in particular the Mann-Whitney U-test.

The article presents the results regarding gender-specific characteristics of professional burnout among academic and teaching staff. Interpretation of the findings reveals that academic staff with an androgynous type of gender identity exhibit the most pronounced burnout symptoms such as “anxiety and depression”, “dissatisfaction with oneself”, and “feeling trapped”. Academic staff with a masculine type of gender identity demonstrate symptoms such as “reduction of professional duties”, “expansion of emotional economy”, “emotional detachment”, “emotional exhaustion”, and “depersonalization”. Meanwhile, academic staff with a feminine type of gender identity show elevated indicators of the symptom “reduction of professional

achievements”. Partial confirmation of the conceptual hypothesis is shown. The conclusions emphasize the theoretical and practical significance of the research results as well as the prospects for further investigation.

Keywords: academic and teaching staff, professional burnout, gender characteristics, types of gender identity, masculine type, feminine type, androgynous type.

Постановка проблеми. Багатозадачність і високий рівень стресу несприятливо впливають на здоров'я науково-педагогічних працівників, як наслідок, можуть позначатися на їх професійних якостях. Власне, щоб мінімізувати наслідки стресу і не доводити до вигорання, необхідно знайти фактори, які впливають на вигорання в науково-педагогічних працівників. Також на сьогоdnішньому етапі розвитку суспільства актуальність гендерних проблем обумовлена цілою низкою соціально-психологічних феноменів, зокрема, зміною статевої ролі взаємин у соціумі, більш активною участю жінок у житті суспільства, загостренням проблеми самотності тощо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних та емпіричних даних щодо розкриття проблеми гендерних відмінностей професійного вигорання науково-педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання, що висувалися при проведенні дослідження полягають в наступних кроках:

1. Теоретично дослідити гендерні особливості професійного вигорання науково-педагогічних працівників.
2. Підібрати та обґрунтувати психодіагностичний інструментарій дослідження.
3. Провести емпіричне дослідження щодо гендерних особливостей професійного вигорання науково-педагогічних працівників.
4. Здійснити аналіз та інтерпретацію отриманих результатів.

5. Узагальнити висновки щодо виявлення гендерних відмінностей професійного вигорання науково-педагогічних працівників.

Об'єкт дослідження – професійне вигорання науково-педагогічних працівників.

Предмет дослідження – гендерні особливості професійного вигорання науково-педагогічних працівників.

Концептуальна гіпотеза дослідження полягає у виявленні певних гендерних відмінностей професійного вигорання науково-педагогічних працівників.

Емпіричні гіпотези дослідження:

1. Науково-педагогічні працівники з андрогінним типом гендерної ідентичності мають такі особливості професійного вигорання: «тривога та депресія», «незадоволеність собою», «загнаність в клітку», ніж науково-педагогічні працівники з маскулінним типом гендерної ідентичності, які мають такі прояви показника професійного вигорання – «редукція професійних обов'язків», «розширення сфери економії емоцій» та «емоційна відстороненість».

2. Науково-педагогічні працівники з маскулінним типом гендерної ідентичності мають такі особливості професійного вигорання: «емоційне виснаження», «деперсоналізація», ніж науково-педагогічні працівники з фемінним типом гендерної ідентичності, які мають такі прояви показника професійного вигорання – «редукція професійних досягнень».

3. Науково-педагогічні працівники з андрогінним типом гендерної ідентичності мають такі особливості професійного вигорання: «емоційне виснаження», ніж науково-педагогічні працівники з фемінним типом гендерної ідентичності, які мають такі прояви показника професійного вигорання – «редукція професійних обов'язків».

4. Науково-педагогічні працівники з маскулінним типом гендерної ідентичності мають вищий показник індексу психічного вигорання, ніж науково-педагогічні працівники з фемінним типом гендерної ідентичності.

5. Науково-педагогічні працівники з андрогінним типом гендерної ідентичності мають таку особливість професійного вигорання як «ситуативна тривожність», ніж науково-педагогічні працівники з фемінним типом гендерної ідентичності, у яких проявляється така особливість професійного вигорання як «особистісна тривожність».

6. Науково-педагогічні працівники з маскулінним типом гендерної ідентичності мають високий рівень тривожності, ніж науково-педагогічні працівники з андрогінним типом гендерної ідентичності, які мають низький рівень тривожності.

Для вирішення висунутих завдань та досягнення мети було обрано такі методи дослідження:

1. Теоретичні методи, зокрема, методи логіко-психологічного аналізу (систематизація, класифікація, узагальнення, порівняння) – для розкриття гендерних відмінностей професійного вигорання науково-педагогічних працівників;

2. Емпіричні методи, а саме – опитування, яке реалізувалося за допомогою таких психодіагностичних засобів: «Методика дослідження гендерної ідентичності» (С. Бем) – для визначення типу гендерної ідентичності в науково-педагогічних працівників; методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. В. Бойко) – для виявлення рівня емоційного вигорання; методика «Діагностика професійного вигорання» (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Е. Водоп'янової) – для виявлення особливостей професійного вигорання; методика «Визначення психічного «вигорання» (О. О. Рукавішнікова) – для діагностики симптомів психічного вигорання; шкала «Оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна» (Ч. Д. Спілбергера, в адаптації Ю. Л. Ханіна) – для виявлення рівнів реактивної та особистісної тривожності;

«Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлора, в адаптації Т. А. Немчинова) – для виявлення рівнів тривоги;

3. Інтерпретаційні методи, зокрема, аналіз та інтерпретація отриманих даних;

4. Математико-статистичні методи – U-критерій Манна-Уїтні.

Встановлено, за «Методикою дослідження гендерної ідентичності» (С.Бем), що 55 % науково-педагогічних працівників має андрогінний тип гендерної ідентичності. Це може вказувати на різноманіття підходів та ролей, які вони приймають у своїй професійній діяльності. Фемінний тип гендерної ідентичності представлений 23 % респондентів, і маскулінний тип – 22 %.

З метою пошуку гендерних відмінностей у професійному вигоранні між групами науково-педагогічних працівників з різними типами гендерної ідентичності було проведено порівняльний аналіз за критерієм Манна – Уїтні.

Аналіз результатів за методикою «Діагностики рівня емоційного вигорання» (В. В. Бойко) показав, що у групі науково-педагогічних працівників з андрогінним типом гендерної ідентичності найбільш вираженими при професійному вигоранні є симптоми: «тривога і депресія» ($U = 141,5$, $p \leq 0,05$), «незадоволеність собою» ($U = 129,5$, $p \leq 0,05$) та «загнаність в клітку» ($U = 143,0$, $p \leq 0,05$). За результатами порівняльного аналізу достовірних відмінностей по фазі резистенції у науково-педагогічних працівників андрогінного та маскулінного типів не виявлено. У науково-педагогічних працівників з маскулінним типом, проявляється симптом «редукція професійних обов'язків» ($U = 227,5$), «розширення сфери економії емоцій» ($U = 191,0$), «емоційна відстороненість» ($U = 302,5$), які впливають на формування стадії «резистенція».

За результатами емпіричного дослідження за методикою «Діагностика професійного вигорання» (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Е. Водоп'янової) було встановлено певні симптоми прояву професійного вигорання у науково-педагогічних працівників з різними типами гендерної ідентичності. За допомогою U-критерію Манна-Уїтні виявлено статистично значущі відмінності

у групи науково-педагогічних працівників з маскулінним типом гендерної ідентичності за симптом «емоційне виснаження» ($U = 55,0$, $p \leq 0,05$) та «деперсоналізація» ($U = 49,5$, $p \leq 0,05$). Науково-педагогічні працівники групи з фемінним типом гендерної ідентичності демонструють вищі показники за симптомом «редукція професійних досягнень» ($U = 42,5$, $p \leq 0,01$).

За результатами емпіричного дослідження за методикою «Визначення психічного «вигорання» (О. О. Рукавішнікова) встановлено, що науково-педагогічні працівники групи з фемінним типом гендерної ідентичності мають найнижчі середні показники за шкалами психоемоційне виснаження – 26,64, особистісне віддалення – 26,00 та професійна мотивація – 24,21, в порівнянні з науково-педагогічними працівниками групи з маскулінним типом гендерної ідентичності, у яких проявляються вищі показники. Середній показник за шкалою «Індекс психічного вигорання» у науково-педагогічних працівників маскуліного типу гендерної ідентичності становить 89,23 ($p \leq 0,05$), що свідчить про середній рівень проявів психічного вигорання.

Результати, отримані при порівняльному аналізі рівнів особистісної та ситуативної тривожності за шкалою «Оцінки рівня реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна» (Ч. Д. Спілбергера, в адаптації Ю. Л. Ханіна) було констатовано наступне: за показником особистісної тривожності андрогінний тип гендерної ідентичності, у науково-педагогічних працівників, має значення 41,36, а фемінний тип – 44,14. Це свідчить про те, що в аспекті особистісної тривожності андрогінні науково-педагогічні працівники можуть демонструвати нижчий рівень тривожності порівняно з фемінними. Стосовно ситуативної тривожності значення для андрогінного типу гендерної ідентичності становить 40,58, а для фемінного типу – 39,00. Різниця не є статистично значущою ($p = n. s.$). Це означає, що в аспекті ситуативної тривожності не виявлено значущих відмінностей між гендерними типами ідентичності.

Результати за методикою «Особистісна шкала прояву тривоги» (Дж. Тейлора, в адаптації Т. А. Немчинова) встановлено, що середні показники прояву

рівня тривожності у науково-педагогічних працівників маскулінного та андрогінного типів гендерної ідентичності не мають суттєвих відмінностей. Також встановлено, що маскуліnnий тип гендерної ідентичності науково-педагогічних працівників з високим рівнем тривожності має показник 38,83, а андрогінний тип – 37,85. Різниця не є статистично значущою ($U = 44,0$). Отже, гендерний тип ідентичності не суттєво впливає на рівень високої тривожності. За низьким рівнем прояву тривожності показники для маскулінного та андрогінного типів також схожі (11,33 і 10,13 відповідно), і різниця не є статистично значущою ($U = 31,0$).

Першу емпіричну гіпотезу підтверджено частково: у науково-педагогічних працівників з андрогінним типом гендерної ідентичності проявляються такі особливості професійного вигорання як: «тривога і депресія», «незадоволеність собою», «загнаність в клітку», на відміну від науково-педагогічних працівників з маскуліnnим типом, у яких виявлено вищий показник за симптомом «редукція професійних обов'язків», «розширення сфери економії емоцій» та «емоційна відстороненість». Рівень значущості статистичних розрахунків становить $p \leq 0,05$.

Другу емпіричну гіпотезу підтверджено повністю: у науково-педагогічних працівників з маскуліnnим типом гендерної ідентичності проявляються такі особливості професійного вигорання як «емоційне виснаження» та «деперсоналізація», на відміну від науково-педагогічних працівників з фемінним типом гендеру, в яких проявляється симптом «редукція професійних досягнень». Рівень значущості статистичних розрахунків становить $p \leq 0,05$, $p \leq 0,01$.

Третю емпіричну гіпотезу частково підтверджено: у науково-педагогічних працівників з андрогінним типом гендерної ідентичності проявляється такий симптом професійного вигорання, як емоційне виснаження, на відміну від науково-педагогічних працівників з фемінним типом гендеру, в яких виявлено симптом редукція професійних обов'язків. Рівень значущості статистичних розрахунків становить $p \leq 0,01$.

Четверту емпіричну гіпотезу підтверджено повністю: у науково-педагогічних працівників з маскулінним типом гендерної ідентичності індекс психічного вигорання вищий, на відміну від науково-педагогічних працівників з фемінним типом гендерної ідентичності. Рівень значущості статистичних розрахунків становить $p \leq 0,05$.

П'ята емпірична гіпотеза не підтверджена: у науково-педагогічних працівників з андрогінним типом гендерної ідентичності буде проявлятися такий симптом професійного вигорання як ситуативна тривожність, на відміну від науково-педагогічних працівників з фемінним типом гендеру, у яких проявляється симптом особистісної тривожності.

Також не підтверджено шосту емпіричну гіпотезу: у науково-педагогічних працівників з маскулінним типом гендерної ідентичності проявляється високий рівень тривожності, порівняно з науково-педагогічними працівниками андрогінного типу, в яких проявляється низький рівень тривожності. Статистично значущих відмінностей за результатами розрахунків не виявлено.

Таким чином, в результаті проведеного емпіричного дослідження мету роботи було досягнуто, завдання розкриті та обгрунтовані. Концептуальну гіпотезу частково доведено: існують певні гендерні відмінності професійного вигорання у науково-педагогічних працівників. Підтверджено другу та четверту емпіричні гіпотези; першу та третю – підтверджено частково; п'яту та шосту – не підтверджено.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, вперше було проведено теоретико-емпіричне дослідження з виявлення рівня професійного вигорання у науково-педагогічних працівників з різними типами гендерної ідентичності, за результатами якого були встановлені їх гендерні відмінності професійного вигорання. Також у ході дослідження було конкретизовано наукове уявлення про феномен професійного вигорання, показано гендерні особливості його прояву в науково-педагогічних працівників. Матеріали досліджень можуть бути корисними: а) у професійній діяльності викладачів, психологів під час

психодіагностичних, психокорекційних та психопрофілактичних заходів щодо зниження рівня професійного вигорання; б) при психологічному супроводі науково-педагогічних працівників; в) при викладанні дисципліни “Гендерна психологія”, “Гендерні характеристики особистості” та ін.

Отримані результати підкреслюють важливість подальших досліджень та розробки підходів щодо підтримки науково-педагогічних працівників у подоланні професійного вигорання, з урахуванням їхньої гендерної ідентичності та стажу професійної діяльності. Порозуміння цих відмінностей може допомогти у впровадженні ефективних програм та інтервенцій для поліпшення психологічного благополуччя науково-педагогічних працівників різних гендерних типів з різним стажем професійної діяльності.

Література:

1. Антонова О. Є., Антонов О. В, Вознюк О. В., Дубасенюк О. А., Левченко С. В., Самойленко О. А., Сидорчук Н. Г., Щерба Н. С., Яценко С. Л. Соціально-педагогічні засади підготовки фахівців в умовах освітніх трансформації: монографія / Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2023. – 364 с.
2. Бачієва Л. О. Система психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у закладі вищої освіти. Молодий вчений, 2019. – 4 (2). – С. 234-238
3. Бондаревич С. М., Запорожцев Є. Г., Зарічна Г. Р. Дослідження впливу рівня емоційного вигорання педагогів на рівень працездатності в умовах довготривалого стресу. Наукові інновації та передові технології, 2023. – 13 (27). – С. 909-922.
4. Галушко Н. С. Гендерна рівність у вищій освіті: світові тенденції та український контекст. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія, 2019. – (6). – С. 11-16
5. Карамушка Л. М. Психологічна технологія підготовки освітнього персоналу до роботи в умовах соціальної напруженості / Л. М. Карамушка // Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : Монографія / [за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – С. 328-348.
6. Михальченко Н. В. Психологія професійного вигорання : навчально-методичний посібник / автор-упорядник Н. В. Михальченко. – Миколаїв : Видавець Румянцева Г. В., 2022. – 138 с.
7. Щотка О. П. Гендерна психологія: навч. посіб. / О.В. Щотка. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. – 358 с.

References:

1. Antonova O. Ye., Antonov O. V, Vozniuk O. V., Dubaseniuk O. A., Levchenko S. V., Samoilenko O. A., Sydorchuk N. H., Shcherba N. S., Yatsenko S. L. Sotsialno-pedahohichni zasady pidhotovky fakhivtsiv v umovakh osvitnikh transformatsii: monohrafiia / Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2023. – 364 p. [in Ukrainian].
 2. Bachiieva L. O. Systema psykholohichnoi pidtrymky profesiinoi diialnosti vykladachiv u zakladi vyshchoi osvity. Molodyi vchenyi, 2019. – 4 (2). – P. 234-238 [in Ukrainian].
 3. Bondarevych S. M., Zaporozhtsev Ye. H., Zarichna H. R. Doslidzhennia vplyvu rivnia emotsiinoho vyhorannia pedahohiv na riven pratsezdatnosti v umovakh dovhotryvaloho stresu. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 2023. – 13 (27). – P. 909-922 [in Ukrainian].
 4. Halushko N. S. Henderna rivnist' u vyshchiy osviti: svitovi tendentsiyi ta ukrayins'kyy kontekst. Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Pedahohika. Psykholohiya, 2019. – (6). – P. 11-16 [in Ukrainian].
-

5. Karamushka L. M. Psykholohichna tekhnolohiya pidhotovky osvithn'oho personalu do roboty v umovakh sotsial'noyi napruzhenosti / L. M. Karamushka // Psykholohichni tekhnolohiyi efektyvnoho funktsionuvannya ta rozvytku osobystosti : Monohrafiya / [za red. : S. D. Maksymenka, S. B. Kuzikovoyi, V. L. Zlyvkova]. – Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2019. – P. 328-348 [in Ukrainian].
6. Mykhal'chenko N. V. Psykholohiya profesiynoho vyhorannya : navchal'no-metodychnyy posibnyk / avtor-uporyadnyk N. V. Mykhal'chenko. – Mykolayiv : Vydavets' Rumyantseva H. V., 2022. – 138 p. [in Ukrainian].
7. Shchotka O. P. Henderna psykholohiya: navch. posib. / O.V. Shchotka. Nizhyn: Vydavets' PP Lysenko M.M., 2019. – 358 p. [in Ukrainian].